

Boek van de maand

Jan van Oudheusden

bespreekt:

Richard Lourie,

'De autobiografie van Stalin'

(Byblos, Amsterdam 2000),

240 blz., f39,65/ €18.

Josef Stalin heeft nooit veel geschreven, laat staan een autobiografie. Het leven van de geheimzinnige, ongenaakbare en vreeswekkende dictator die een kwart van de wereld in een ijzeren greep hield, speelde zich grotendeels af binnen de goed beveiligde Kremlinmuren of in zijn datsja. Stalin hield niet van vertoningen in het openbaar.

Biografen als I. Deutscher, A. Ulam, R. Tucker en (recentelijk) E. Radzinsky deden moeite het waas van geheimzinnigheid op te heffen en met name diagnoses te stellen voor de ziekelijk achterdochtige, paranoïde geest van Stalin. De Amerikaanse auteur Richard Lourie probeert in romanvorm een psychologische schets te geven om het geheim van Stalins achtervolgingswaanzin te ontsluiten.

Dat vereist durf en inlevingsvermogen. Het is niet de eerste keer dat een auteur de vorm van autobiografie kiest om in de huid van de hoofdpersoon te kruipen, denk maar aan Yourcenar's *Hadrianus' Gedenkschriften*. Naast een literaire pen vereist het genre een grondige studie van alle beschikbare bronnen en literatuur plus een bovenmoda-

le portie beeldingskracht.

Helaas geeft de auteur, over wie wij verder op de flap niets te weten komen, geen verantwoording van zijn werkwijze. Zelfs een beknopte literatuurlijst ontbreekt, zodat de lezer zijn eigen inschatting moet maken hoe dicht Lourie's camera de 'ware' Stalin op de huid heeft gezeten. Naar mijn smaak is de auteur desalniettemin geslaagd in zijn opzet.

'Operatie Eend'

De sleutel tot begrip van Stalins psyche heet Trotski. Lourie laat Stalin de pen ter hand nemen in het verschrikkelijke jaar 1937, midden in de 'Jezjovsjina', de golf van terreur die honderdduizenden onschuldigen treft. De meest absurde beschuldigingen klinken. De natie wordt in een verlamende greep gehouden.

1937 is ook het jaar dat de verbannen Trotski na lange omzwervingen in Mexico arriveert. Stalin is ervan overtuigd dat Trotski hem wil vermoorden. De beide mannen haten elkaar al vanaf hun allereerste ontmoeting, lang voor de revolutie van 1917. Stalin zal niet rusten voordat 'Operatie Eend' met succes is uitgevoerd, het plan tot liquidatie van Trotski. Dat is een kwestie van zelfverdediging. En er is haast geboden. Dat Trotski ver weg zit, omringd door slechts een handjevol toegewijde volgelingen, zegt niets. Was ook Lenin niet ooit uit ballingschap naar Rusland teruggekeerd om heel het land op zijn kop te zetten? Wie zal zeggen of de nazi's misschien niet ook Trotski in een trein zullen terugsturen?

Maar er is een extra reden voor Stalins achtervolgingscomplex. Trotski is bezig aan een biografische studie van Stalin, die uiterst compromitterende feiten zal

bevatten. Met name de dreigende ontknoping van de mysteries rond de dood van Lenin in 1924 zal een tijdbom leggen onder de stoel van Stalin. Er is één misdaad die voor eeuwig onbekend moet blijven, anders hangt Stalin. Daarom heeft hij infiltranten in Mexico zitten, tot in Trotski's goedbevaakte villa toe. Diens huishoudster maakt microfilms van Trotski's manuscript, zodat Stalin de vorderingen van de biografie op de voet volgt.

De autobiografie van Stalin speelt zich afwisselend af in twee tijdvakken. Er is het 'heden' van de periode van de schijnprocessen (met een uitloop tot augustus 1940), en er is het 'verleden' van Stalins leven voordien.

De fragmenten die betrekking hebben op Stalins 'verleden' zijn opgebouwd als diens persoonlijke commentaar op hetgeen Trotski over zijn leven op papier heeft gezet. We beleven Stalins jeugd in Georgië, waar hij in 1879 als Josef Wissarionovitsj Dzjoegasjvili wordt geboren in armoedige hut, de zoon van een dronken schoenlapper. Zijn illegale arbeid begint al wanneer hij nog op het seminarie van Tiflis zit.

Daarna volgt zijn kennismaking met de kleine bolsjewistische partij en vangt zijn leven als desperado aan, steeds op de vlucht voor de tsaristische politie, steeds bezig om aanhang te winnen voor het ideaal van omverwerping van het tsarenregime.

Dubbelspion

Stalin wordt een terrorist die herhaaldelijk wordt opgepakt en naar Siberië verbannen. Maar er is iets merkwaardigs aan de hand. Telkens komt hij na kortere tijd weer vrij, terwijl zijn kameraden kreperen in de politiecellen. In de tien jaar tussen 1907 en 1917 wordt hij vijfmaal opgepakt en vijfmaal weer vrijgekomen.

Stalin is een dubbelspion, een protégé van de tsaristische geheime politie. Majoor Antonov (een fictief tussenpersoon) laat hem expres vrij, omdat hij weet dat Stalin voor tweedracht zorgt binnen de revolutionaire cellen. Als wederdienst verraaft Stalin de plek waar zich de ondergrondse pers van de bolsjewieken bevindt. Stalins enige angst is dat Trotski achter dit geheim zal komen. In het jaar 1917 zal Stalin persoonlijk rigoreus alle sporen uitwissen van zijn verraad. Pas als Antonov is gedood, kan Stalin weer ademen. Beslissend is de kennismaking met

Lenin (1905), die in Stalin een bruikbare kracht ziet voor de beweging. Om bij Lenin in een goed blaadje te komen, organiseert Stalin een spectaculaire overval op een geldtransport in Tiflis. Zelf staat hij op het dak van een gebouw om weloverwogen een bom naar beneden te werpen, die dood en verderf zaait. Stalin observeert het koel. Voor hem is het belangrijkste, dat hij met deze actie een plaats verdient in het Centrale Comité van de bolsjewistische partij.

Secretaris-generaal

Wat Stalin leert in de periodes van gevangenschap en ballingschap is: omgaan met verveling, eindeloos geduld oefenen. Daarin schuilt het geheim van zijn succes. Na de revolutie en de burgeroorlog accepteert hij de allersaaieste posten, zoals hoofd personeelszaken, het Orgbureau, en vanaf april 1922 de post van secretaris-generaal van de partij. De ijdele Trotski haalt daar zijn neus voor op, want wie wil er nu in een bruine kamer fiches gaan zitten uitzoeken? Stalin weet evenwel instinctmatig, dat hij met elke promotie van een kameraad weer een bondgenoot wint.

Welke redenen historici ook aandragen voor de uitkomst van de titanenstrijd tussen Stalin en Trotski, er is in feite maar één: *'Trotski kon niet tegen verveling en Stalin was er dol op.'*

Stalin stond bekend als Kameraad Kaartenbak.

'Trotski hield zeven uur durende toespraken en bestormde forten; ik zat in mijn kantoor fiches te bestuderen, promoverend, degraderend. Langzaam bevolkte ik de belangrijkste machtsorganen met mensen die wisten dat ze hun positie aan mij te danken hadden. Ik ging ook bij die mensen langs, rookte en kletste wat met ze. De meesten waren jong en gretig. Voor hen betekende de revolutie dat een loodgieterszoonje een stad kon besturen.'

Wreedheid

Stalins wreedheid blijkt tijdens de burgeroorlog, wanneer hij bij de verdediging van de stad Tsaritsyn (het latere Stalingrad) een schip vol gevangenen laat zinken. Trotski stelt dat niet op prijs en telegrafeert naar Lenin: *'Ik eis categorisch dat Stalin wordt teruggedroepen!'* Lenin beschouwt Stalin echter als tegenwicht tegen de ambitieuze Trotski, die op het slagveld de ene overwinning na de andere behaalt. De angst voor een rode Napoleon speelt

Lenin parten. Hoe succesvoller Trotski wordt, hoe meer Lenin hem wantrouwt. Maar Stalin weet ondertussen wel: Russen vinden het niet leuk om de dood in gestuurd te worden door een jood. Russen hebben een afkeer van joden. Vertel ze maar dat Trotski eigenlijk Bronstein heet, en ze haten hem nog sterker, want een jood met een schuilnaam is nog gevaarlijker.

De jaren twintig staan geheel in het teken van de machtsstrijd, waarvan de feiten genoegzaam bekend zijn. Lenins testament dat niet werd uitgevoerd, Trotski's afwezigheid bij de uitvaart van Lenin, diens afzetting als minister van Oorlog in 1925, de verwijdering van de oppositie uit het Centraal Comité in 1927, Trotski's verbanning naar Alma Ata in 1928 en een jaar later uit de Sovjet-Unie.

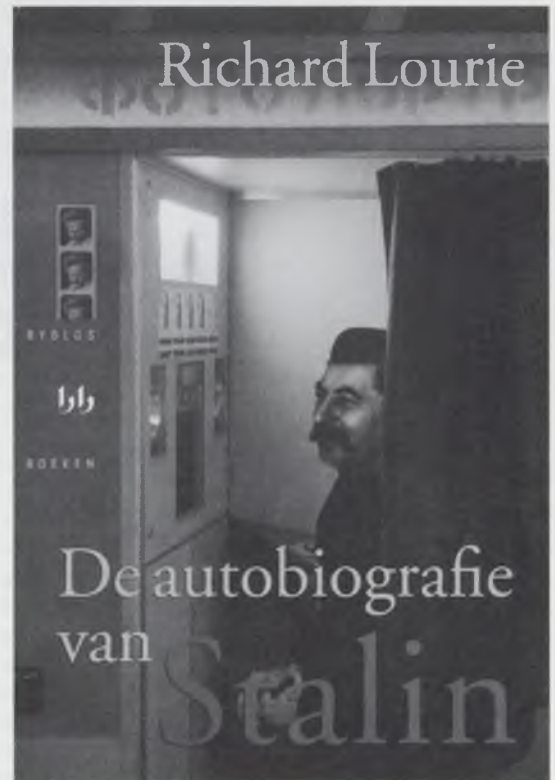
Als Lenins strijdmakker Zinovjev is geëxecuteerd na het eerste showproces van 1936, schrijft Stalin:

'Zinovjevs dood was lachwekkend. Toen hij naar de executiecellen werd gebracht, liet Zinovjev zich meesleuren en hij jammerde met ogen die wild waren van angst. Op een gegeven moment viel hij op de knieën, greep de laars van de bewaker en riep: "Om Gods wil, roep alsjeblief Stalin" (...). Toen me dit bij een banket werd verteld door het hoofd van de bewakers, moest ik zo hard lachen dat ik er pijn van in mijn ribben kreeg. Nog eens, zei ik, vertel het nog eens. Schitterend.'

Het verhaal is historisch. De verbeeldingskracht van de auteur geeft dit bekende verhaal een macaber vervolg. Als 'Operatie Eend' in augustus 1940 eindelijk succesvol is afgesloten, laat Stalin in de Loebjanka-gevangenis een reusachtige replica maken van Trotski's studeerkamer in Mexico; er wordt een toneelstukje opgevoerd, een realistische weergave van de moord met de pikhouweel, compleet met een dubbelganger voor Trotski. Het toneelbloed besprenkelt de pagina's van Trotski's beschuldigende Stalinbiografie. Lachend, applaudisserend, opspringend uit zijn stoel, roept Stalin na afloop uit: *'Bravo, Bravo!'* Eindelijk kan hij met een gerust hart gaan slapen.

Ten slotte

Helaas ontbreekt een verantwoording van de auteur. Wat is fictief, en wat is historisch? In hoeverre heeft hij

inzage gekregen in de Kremlin-archieven? Ook valt op, dat aan de werkelijk revolutionaire veranderingen in de Sovjet-Unie, teweeg gebracht door de vijfjarenplannen en de collectivisering van de landbouw, hoegenaamd geen letter wordt gewijd.

Had Stalin echt een autobiografie geschreven, dan zou hij uiteraard vele bladzijden hebben gewijd aan de omvorming van het achterlijke boerenland tot een sterke industriestaat. Het epos van de staalstad Magnitogorsk, het Wolga-Witte Zeekanaal, de metro van Moskou, de stuwdammen en waterkrachtcentrales en natuurlijk ook de parades op het Rode Plein, de bulderende propaganda... Maar kennelijk zouden dit soort elementen naar de smaak van Lourie de strakke verhaallijn hebben doorbroken.

Het boek van Lourie is niettemin knap gecomponeerd, vlot geschreven en tot de laatste bladzijde spannend, omdat er een behoorlijke portie 'suspense' in is verwerkt: welk geheim zal Trotski over Stalin onthullen? Ik kan het mijn collega's van harte aanbevelen; het leest als een detective en geeft tegelijkertijd heel wat informatie over Stalins leven. Het geeft een goede karakteristiek van een van wraaklust bezeten dictator, wiens machtsinstinct in staat was elke aarzeling van de tegenstander genadeloos uit te buiten.